

**ԿԱՆԱՆՑ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԷԼՊԻՍ ԿԵՍԱՐԱԳՅԱՆԻ «ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆԸ»
ԷՍՍԵՈՒՄ
Համբարձույան Ն. Վ.**

Ուսումնասիրությունն առնչվում է 19-րդ դարի երկրորդ կեսի արևմտահայ գրականության մեջ կանանց հիմնախնդիրների մեկնությանը և նպատակ ունի քննելու արևմտահայ կին հեղինակ Էլպիս Կեսարացյանի՝ 1861-1863 թվականներին Կ. Պոլսում հիմնադրած և հրատարակած, աշխարհում առաջին հայալեզու «կանանց մասին և կանանց համար» «Կիթառ» հանդեսում («Հրավեր հայկազն օրիորդաց» նշանաբանով) տպագրած «Ընկերութեան օգտակարութիւնը» էսսեն (1862): Ուսումնասիրության նպատակն է՝ դիտարկել կնոջ սուբյեկտիվության պատմական և սոցիալ-մշակութային փոխակերպումները, նրա կրթության, դաստիարակության, հաղորդակցության հիմնահարցերը, ազգային-բարեգործական ընկերությունների ձևավորման և զարգացման գործնականության տիրույթում կնոջ դերակատարման կարևորությունը: Կիրառել ենք *Ֆենոմենոլոգիական* և *պատմահամեմատական* մեթոդները: Կեսարացյանի էսսեների համակողմանի ուսումնասիրությամբ հիմնավորվում է գաղափարը, թե նրա գերնպատակը, ընդհանրապես, *սոցիումի կատարելագործումն է*, դրա զարգացման պատմական և տեսական հիմնահարցերը, ինչպես նաև՝ կանանց դերակատարությունը այդ բնեռներում, որոնք, սակայն, դեռևս հանգամանալից քննության չեն ենթարկվել:

Բանալի բառեր. Էլպիս Կեսարացյան, ընկերություն, ազատագրում, իրավահավասարություն, Կ. Պոլիս, վարժարան, սոցիում, սահմանադրություն:

Նախաբան: 1861 թվականին գրող, հրապարակախոս, առաջին հայ կին լրագրող և խմբագիր Էլչիս Կեսարացյանը¹ հիմնում և խմբագրում է «Կիթառ»² ամսօրյա հանդեսը, որի անդրանիկ համարը տպագրվում է 1862 թվականի օգոստոսի մեկին Կ. Պոլսում: Երևույթը մեծ և լուրջ հեղափոխություն էր ոչ միայն օսմանյան բռնապետության մեջ ապրող մտավորական հայ տղամարդկանց և կանանց, այլև սուլթանական գրաքննության համար: «Ընկերութեան օգտակարութիւնը» [2, 3] էստեում Էլչիս Կեսարացյանը հստակեցնում է իր՝ որպես գրողի և խմբագրի, սոցիալ-հասարակական, ազգային-քաղաքական հայացքներն ու գաղափարները, ազգային, բարեգործական և աղքատախնամ ընկերությունների³ դերակատարությունը կանանց ազատագրման և իրավունքի հիմնահարցերում:

¹ Կեսարացյան (Տողրամաճյան) Էլչիս - ծնվել է 1830 թվականին Կ. Պոլսում: Նա առաջին կին լրագրողն էր և առաջին խմբագիրը, իսկ «Կիթառը»՝ կանանց առաջին հանդեսը Կ. Պոլսում: Կրթությունը ստացել է Օրթագյուղի և Պեշիկթաշի հայկական դպրոցներում: 1879թ. հրատարակել է «Նամականի առ ընթերցասեր հայուհիս» ժողովածուն: 1872 թվականին որպես ուսուչուհի աշխատել է Մաքրուհյաց վարժարանում: Աշխատակցել է պոլսահայ մամուլին: Մահացել է 1913 թվականին:

² Պոլսահայ իրականության մեջ, և, ընդհանրապես, աշխարհում «Կիթառը» առաջին հայալեզու հանդեսն էր՝ «Կանանց մասին և կանանց համար», «Հրավեր հայկազն օրիորդաց» նշանաբանով: Հանդեսի խմբագրուհին իր հոդվածները ստորագրել է «Էլչիս Կեսարացեան Ե. Կ. Տ. Շայկուհի» և «Կիթառ» հանդեսի յոթ համարներում տպագրել է «Ոգին հայրենասիրութեան» (Երեսակայութիւն), «Ընկերութեան օգտակարութիւնը», «Իրաւունքը ի գործ դնելը յանդգութիւն չէ» և «Դաստիարակութիւն օրիորդաց» էսսեները: «Կիթառ»-ում և, ընդհանրապես, մամուլում տպագրած էսսեները, առ հայուհիները գրած նամակները, իմաստասիրական մտքերը և հոդվածները հեղինակն ուղղում է ոչ միայն իր, այլև բոլոր ժամանակներում ապրող և ստեղծագործող կանանց:

³ Ուշագրավ է, որ 19-րդ դարի առաջին կեսին Կ. Պոլսում սկսեցին գործել հասարակական նշանակության ընկերություններ և միություններ, որոնց հիմնադիրները տղամարդիկ էին: Սույնը պայմանավորված էր օսմանյան հասարակության մեջ կանանց և տղամարդկանց իրավունքների անհավասարությամբ: Այդ ընկերությունների և միությունների կանոնադրությունների միջոցով սահմանվում էին նաև դրանց գործունեության բնույթը և անդամագրության պայմանները, ըստ որոնց՝ ընկերության անդամ կարող էին դառնալ միայն չափահաս տղամարդիկ, ովքեր հնարավորություն ունեին վճարելու սահմանված ամսական անդամավճարը: Կանայք կարող էին անդամագրվել, սակայն առանց ընկերության կամ միության ժողովների մասնակցելու իրավունքի: Այդօրինակ կարգ էր գործում, մասնավորապես, 1846 թվականի մարտի մեկին Կ. Պոլսի Բերա թաղամասում Ռափայելյան և Մուրադյան վարժարանի «Հայ կաթողիկե երիտասարդներու» շարժման հիմնադրած «Համագգեաց ընկերությունում» (Տե՛ս Չ. Եփրեմ Վ. Պողոսեան, Պատմութիւն հայ մշակութային ընկերութիւններու, Վիեննա, հտ., Ա, 1957, էջ 49-55), որի կանոնադրությունը սահմանում էր. «Ընկերութեան անդամ կրնային ըլլալ նաեւ տիկիներ՝ առանց ժողովքներու մասնակից ըլլալու իրավունքի (կանոն 6)» (Նույն տեղում, էջ 55) կամ՝ 1846 թվականի մայիսի մեկին հիմնադրված «Նարեկեան Ընկերութիւնում», որի ջանքերով «Բերայի մէջ կը կառուցուի Նարեկեան վարժարանը» (Չ. Եփրեմ Վ. Պողոսեան, Պատմութիւն հայ մշակութային ընկերութիւններու, Վիեննա, հտ. Ա, 1957, էջ 56-57):

«Ընկերութեան օգտակարութիւնը» Էսսեն: Է. Կեսարացյանի «Ընկերութեան օգտակարութիւնը» էսսեն արմատապէս արտացոլում է 19-րդ դարի երկրորդ կեսին ապրող և գործող կին հեղինակի սոցիալ-հասարակական հայացքները, ազգային-քաղաքական մտքի տեղաշարժերը, որոնք առնչվում են իրականության հետևյալ սահմանին. «Ընկերութիւնները բազում տեսակ են, որոց գլխաւորները միայն կը հիշենք այն է, Քաղաքական, Ազգային և Մասնաւոր որք մէկ մէկ գլխաւոր ջահեր են ընդհանրութեան լուսավորութիւնը կազմող» [2], [4]: Միննույն տիրույթում միավորելով ազգային ոգին և կին սուբյեկտի ճակատագիրը՝ Կեսարացյանը կնոջը ուղղորդում է գրականութիւնը ընթերցելու և ինքնակրթվելու՝ համարելով դրանք հոգու փրկության ամենաուղիղ ճանապարհը: Խոսելով սոցիումի, բարոյականութեան և ընկերավարութեան մասին՝ նա առանձնացնում է Տիգրան Մեծի ժամանակները և ոսկեդարյան հերոսականութեան օրինակները, որոնք հուշում են երկրի խաղաղ ընդերքից՝ Պեգասի ոտնատեղից ցայտող բուժիչ ջրի կամ խավարից ծագող աստղի գոյությունը. «Մինչև հիմայ Հայաստանեաց երկրին վիճակը անարև երկրի նման էր... բայց ահա ընկերութե օգուտը կը հասնի նէ անոնց <...> Ազգութիւն Կրօնք և ընթերցմունք չճանչելէ զատ՝ իրենց լեզուն անգամ կորսնցուցած էր, բայց այժմ ընկերութիւնը նոյն խեղճ վիճակաց դարման կը տանի, նոյն անխնամ երկիրներու մէջ կը հաստատեն Վարժարաններ Թանգարան և Տպագրատուններ որով մտաւոր մշակութիւնը կը սկսի ոգի առնել և կենդանութեան յոյս կուտայ Ազգին» [2], [5]:

19-րդ դարի երկրորդ կեսին Եվրոպայում, օսմանյան և ռուսական կայսրություններում տեղի ունեցած հասարակական-քաղաքական փոփոխությունները և աշխուժացումը, ուղղակի ազդեցություն ունեին հայ իրականության և մտավորականության վերագարթումի գործում: Մույնին նպաստում էին հատկապէս Խ. Աբովյանի, Մ. Նալբանդյանի, Ռ. Պատկանյանի, Մ. Պեշիկթաշյանի հայրենասիրական գաղափարների տարածումը, որոնց ազդեցությամբ պայքարի շրջանակ մտան նաև կանայք՝ ներգրավվելով ազգային-ազատագրական, սոցիալ-հասարակական և քաղաքական գործընթացներում. «<...> վերոհիշեալ ձեռնարկութեան կարեւորութիւնը յայսմ բովանդակելուն ուզեցի այս դիտողութիւնս ազգայնոց ուշադրութեան ներկայացնել, որպէսզի ազգայնոց շարժումը ապահովապէս դէպ ի յառաջադիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն ուղղելու համար, իգական սեռի գործակցութեան օգտակար ըլլալը ճանչելով՝ անոր յարմարութեան եւ հանճարոյն

սեփական դերն իրմէ չզլացուի: Այս յեղափոխութիւնը՝ որ ազգային շարժումն աւելի կը զօրացնէ, արդարն բաւական է զմեզ շուտով այնպիսի կացութեան մը հասցնել, որուն շնորհքները քաղաքակրթեալ ազգերը լիովին կը վայելեն» [8], [2]:

Սույն շարժման ընթացքում մշակված փաստաթուղթը՝ Սահմանադրությունը⁴, կանոնակարգում էր արևմտահայության ներքին կյանքը և հասարակական, քաղաքական, իրավական, կրոնական և մի շարք այլ խնդիրներից բացի, սահմանում էր նաև կանանց (աղջիկների) իրավունքները՝ տղամարդկանց հավասար կրթություն ստանալու, մշակութային կյանքում ակտիվ դերակատարում և սոցիալական ապահովություն ունենալու, ինչպես նաև բարեգործական, կրթական, դաստիարակչական, խնամակալական, հովանավորչական և այլ գործունեություններ ծավալելու ուղղությամբ. «Ուսումնական խորհրդոյն պաշտոնն է՝ Հայոց Ազգին դաստիարակութեան և կրթութեան ընդհանուր տեսչութիւնը: Իր պարտաւորութիւնն են Ազգային վարժարանաց բարեկարգութեանը հսկել, թէ՛ մանչ և թէ՛ աղջիկ տղայոց դաստիարակութեանը հոգ տանելու նպատակաւ հաստատուած Ընկերութիւններուն խրախոյս տալ և ձեռնտու ըլլալ, դպրատանց դաստիարակներուն կացութիւնը լաւցունելու և ապագայն անդորրելու խնամ տանել. Ազգին մէջ յաջողակ և քաջահմուտ դասատուներ հասցունելու, և դպրոցական դասագիրքեր պատրաստելու ջանք և փոյթ ունենալ» [1], [29-30]:

Սահմանադրության գոյությունը մեծ հնարավորություն էր հատկապես կանանց համար, ուստի կայսրության հայաշատ քաղաքներում սկսեցին բացվել աղքատ կամ ոչ պատշաճ

⁴ 1853 թվականին Կ. Պոլսի հայ համայնքի ներկայացուցիչներից ընտրված Ազգային, Հոգևոր և Գերագույն ժողովներում կազմվում է Ուսումնական խորհուրդ, որի անդամներ Ն. Ռուսիյանը, Գ. Օտյանը, Ն. Պալյանը, Ս. Վիչենյանը (Մերվիչեն), Կ. Ութուճյանը, Գ. և Մ. Աղաթոն եղբայրները 1857 թվականին մշակում են կրոնական, ազգային, մշակութային, հասարակական կյանքին վերաբերող կանոնադրություն, որը Ն. Ռուսիյանի առաջարկով կոչվում է Սահմանադրություն: Այն հիմքում ուներ բելգիական սահմանադրության գլխավոր սկզբունքները և կրում էր 1848 թվականի Ֆրանսիական հեղափոխության գաղափարական ազդեցությունը: 1860 թվականի մայիսի քսանչորսին Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանը ընդունում և վավերացնում է Սահմանադրության սկզբնական տարբերակը (հարյուր հիսուն հոդված): Ազգ. Սահմանադրության վերջնական և վերաքննված տարբերակը երկարատև պայքարից հետո վերջապես ընդունվում և վավերացվում է օսմանյան կառավարության կողմից և ի գործածություն պատրիարքարանին է հանձնվում 1863 թվականի մարտի 17-ին (իննսունինը հոդված): Վերաքննված սահմանադրությունը Ազգային ընդհանուր ժողովն ընդունում է 1863 թ. մարտի 20-ին: Այն կազմված էր «Ներածությունից» («Հիմնական սկզբունք»), հինգ գլուխներից, որոնք իրենց հերթին բաժանվում էին առանձին ենթագլուխների (Տե՛ս [1]):

հնարավորություններ ունեցող ընտանիքների⁵ աղջիկների համար օրիորդաց կամ սանուհյաց վարժարաններ և դպրոցներ: Արդեն գործող կամ նորաստեղծ այդ վարժարաններին ու դպրոցներին կից արագորեն ստեղծվեցին հասարակական ընկերություններ և միություններ⁶, որոնց հիմնական նպատակը հայ կանանց և աղջիկների կրթության և դաստիարակության գործն էր, հագուստի, գրենական պիտույքների հոգաձության հարցերը, ֆինանսական ապահովությունը, աղքատներին բժշկական և հումանիտար օգնություններ ցուցաբերելը. «Օրթագիւղ, 5 ապրիլ, 1864, <...> կը փութամ հաղորդել «Աղքատախնամ Ընկերութիւն Տիկնանց» անուամբ ընկերության կազմուիլը, որ գիւղիս ազգասէր Տիկնայք այս օրերս հաստատեցին՝ իրենց դիտաւորութեան նպատակ ունենալով աղքատը իւր թշուառ վիճակէն ազատել: <...> Դեռ երկու տարի չընէր երբ անիշխանութիւնը ազգային կառաւարութիւնն երեսի վրայ ձգած ըլլալով ազգային հիւանդանոցն ողբալի վիճակի մէջ կը գտնուէր, ...ազնիւ տիկնայք կարեկցաբար փութացին իրենց մէջ խնամակալութիւն մը հաստատել Հիւանդանոցի թշուառ անկելոց նպաստամատոյց ըլլալու համար» [8]:

Կեսարացյանի էսսեներում կանացի կոկետություն չկա. գեղագիտական հղումների ուսումնասիրությամբ պարզում ենք նրա՝ որպես կնոջ, մտավոր և ինտելեկտուալ կարողությունների բացառիկությունը նախանշող և գրապատմական տվյալ ժամանակաշրջանի համար բացառիկ առաջադեմ գաղափարները, աշխարհընկալումը, երբ գիրը, գրականությունը և խմբագրական աշխատանքները տղամարդկանց մենաշնորհն էր և օսմանյան կայսերապաշտական իրականության մեջ դրանք ենթարկվում էին խիստ գրաքննության [7]: Կեսարացյանի քաղաքական և սոցիալ-հասարակական մտածողության տիրույթը ձևավորվում է հայ ազգային ինքնության և գիտակցության համատեքստում: Այն միաժամանակ դրսևորում է հեղինակի քաղաքացիական գիտակցությունը և գաղափարաբանական հայեցակարգի ինքնուրույնությունը. «Քաղաքականն է ազգաց մերձաւորութիւններ որ ընկերութեան գլխաւոր

⁵ Վերոնշյալ ընտանիքները սեփական միջոցներով չէին կարող ապահովել իրենց զավակների կրթական ծախսերը:

⁶ Ի սկզբանե կանանց կրթական, դաստիարակչական, բարեխնամական գործունեություններին նպաստող ընկերությունները և դրանց բարերարները տղամարդիկ էին: Ընկերությունների և միությունների ստեղծման և գործունեության համառոտ պատմությանն անդրադարձել է Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության Հ. Եփրեմ վարդապետ Պողոսյանը: Տե՛ս [4] [5] [6]:

և առաջին սքանչելի լոյսը կը կազմէ, Եւրոպիոյ գաւառը իւր ընտիր լուսաւորութեան տիտղոսով չէր պարծեր, երբ ուրիշ Ազգաց յարաբերութիւններ նուազ էին իւր մէջ <...>: Մայրաքաղաքիս մէջ բացայայտ կերպով կերեւնայ յորմէ հետէ Եւրոպացոց յարաբերութիւնները յաճախեցան Պօլսոյ հետ <...>: Չենք կարեր ժխտել որ մեր այժմեան ազատուն երջանկութիւնը կը վայելեմք, քանզի քաղաքականութիւնը հալածեց բարբարոսութիւնը քաղաքականը զօրացոյց ազատ կրօնասիրութիւնը նա ճանաչել տուաւ ազատութիւնը գերութիւնը ծառայութիւնը և հպատակութիւնը» [2],[5]:

Չնայած Թանգիմաթի⁷ տարիներին հռչակվել էին Օսմանյան կայսրության հպատակների անձի և գույքի ապահովության, կրոնի ազատության մասին օրենքներ, այնուամենայնիվ օսմանյան բռնապետության մէջ շարունակվում էին ոչ թուրք ժողովուրդների (այստեղ՝ հայերի) հալածանքները, որոնք պարբերաբար ուղեկցվում էին ապստամբություններով (տե՛ս 1862, 1878, 1895 Ձեյթունի դեպքերը): 1840-1850-ական թվականներին (և մինչ այդ) Օսմանյան կայսրությունում հայ կանայք ակտիվ մասնակցություն չունեին գրական-մշակութային կյանքին, կրթական, հումանիտար և հասարակական կազմակերպությունների գործունեությանը, ինչն ի սկզբանէ պայմանավորված էր ազգությամբ, դավանանքով, հայրիշխանական սոցիումով, կնոջ և տղամարդու իրավահավասարության բացակայությամբ: Ժամանակի մամուլը նույնպէս անդրադառնում էր սույն երևույթին՝ որպէս խորքային

⁷ Թանգիմաթ - օսմաներեն՝ բարեփոխումների (ռեֆորմների) օրենսգիրք, որի հիմնական սկզբունքները շարադրվել և հրատարակվել են 1839 թվականին Գյուլիսանյան Հաթթը Շերիֆ և 1856 թվականի Հաթթը Հումայուն հրովարտակներում, որոնք նախատեսում էին բարեփոխումներ, սակայն հիմնականում չեն իրագործվել: Թանգիմաթը ընդունվել է Օսմանյան կայսրությունում 1839-1876 թվականներին, որին գուգահեռ ընդունվել է նաև կայսրության առաջին սահմանադրությունը: Օսմանյան կայսրությունում Թանգիմաթի տարիներին (1839-1876) տեղի ունեցան հասարակական, կրթական, մշակութային էական տեղաշարժեր: Ոգևորվելով «խոստումնալից» բարեփոխումների հեռանկարով՝ 1839 թվականի նոյեմբերի երեքին սուլթան Աբդուլ Մեջիդի՝ գահին հաստատվելուց անմիջապէս հետո եվրոպական համալսարններում կրթություն ստացած, լուսավորության և հասարակական առաջընթացի զաղափարներով տարված հայ երիտասարդները Կ. Պոլսում հիմնեցին հասարակական, կրթական, ազգային ընկերություններ: Չնայած այս ամենին՝ հայ մտավորականությունը արագորեն ըմբռնել էր հարցի ձևական բնույթը և գիտակցում էր, որ այն առավելապէս միֆ է, քան իրականություն: Ի տարբերություն մինչև այդ եղած բարեփոխումների՝ թանգիմաթում տեղ էին գտել ոչ միայն ռազմական, այլև տնտեսական, քաղաքական, օրենսդրական, սոցիալ-մշակութային, կրթական, կրոնական և ազգային խնդիրներին վերաբերող հարցեր: Նախաձեռնության գլուխ կանգնած էր թուրք բյուրոկրատիայի կրթված խումբը՝ Մուսթաֆա Ռեշիդ փաշայի գլխավորությամբ, ով հետագայում դարձավ Գյուլիսանիի Հաթթը և Շերիֆը (խաչ և սրբազան հրաման):

և արմատական խնդրի. «Ազգի ընկերական զարգացման եւ յառաջադիմութեան սկզբնապատճառ եղող սկզբանց մէկն ալ երկու սեռի դաստիարակութիւնն ըլլալը, <...>. երբ երկու սեռը հաւասարապէս ունենան մի եւ նոյն բարոյական եւ մտաւորական կարողութիւնները, յայնժամ երկու կողմի լուսաւոր գաղափարները մէկտեղ աջակցելով՝ կրնան յաղթող հանդիսանալ այն ամեն դժուարութեանց՝ զոր տգիտութիւնը կը յարուցանէ յառաջադիմութիւնը խափանելու համար»։ [8], [2]

Կեսարացյանի երկերի ուսումնասիրությամբ հիմնավորվում է գաղափարը, թէ հեղինակի գերնպատակը *սոցիալական կատարելագործումն է*: Բարոյականության հիմնահարցերը Էլպիս Կեսարացյանը դիտարկում է ավանդույթից դուրս և կանանց պաշտպանում է ավանդական-փակ տեսաբանությունից. «Գանք այժմ իգական սեռին ընկերութեան օգտակարութեան, որ մեր նպատակն է: Նոյն սեռը մինչեւ հիմայ օրինաւոր ազատութենէ գուրկ ըլլալով վանդակի մէջ արգիլուած թռչնոց նման էր, որ անձուկ սահմանին մէջ փակուած իւր զօրութենէն նուաղած է, ...այժմ դարոյս ազատութեան լոյսը նոր կը տեսնէ <...>» [3], [14-15]: Կնոջ սոցիալական դերակատարության շուրջ հեղինակի դատողությունները ըմբռնելի են հատկապէս կանանց կողմից հիմնադրվող ազգային և բարեգործական միությունների և ընկերությունների միջոցով իրականացվող աղքատախնամ և բարեգործական աշխատանքների դիտարկման համատեքստում. կարևորվում է ժամանակի սոցիալ-հասարակական շարժման իրավաքաղաքական հիմքը և ապահովվում է կին-սուբյեկտի կենսականությունը. «Այժմ ուրախությամբ սրտի կը ցանկամ յիշել մեր այժմեան մէկ քանի Ազնվաշուք եւ Ազատամիտ Տիկնանց գովելի օրինակը, որք իրենց քաջարթուն մտօք ընկերութեան կարեւորութիւնը ճանչելով յօժարեցան նոյն գեղեցիկ պաշտօնին առաջնորդ ըլլալ, որոց վսեմ Ազգասիրութեան շարժառիթ համարելով արժանապէս գովեստից նպատակ հանդիսացած են: Նոքա իրենց ջանքերը կամեցան երկու կերպ կարօտելոց նուիրել որք նոցին գթասէր խնամոց եւ քաջութիւն պաշտպանութեան կարօտ էին, մէկն է Հիւանդանոցի խղճալի անձինք եւ միւսը Խասիգիւղի եւ Միջագիւղի դպրոցի աշակերտուհիք, որք բաւական ժամանակ է նոյն Ազնուուհեաց խնամքին տակ պաշտպանելով իրենց կարեւոր շահերը կը վայելեն»։ [3], [16]

Եզրակացություն: 19-րդ դարի երկրորդ կեսին օսմանյան կայսերապետության բռնաճնշումների ներքո Կ. Պոլսում

աստիճանաբար ձևավորվող գրական սոցիումի առաջադիմության պարագան, դրա զարգացման պատմական և տեսական հիմնահարցերը, ինչպես նաև կանանց դերակատարումը այդ բնեռներում, դեռևս ուսումնասիրված չեն: 19-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ օսմանյան բռնատիրության ժամանակաշրջանում նրա սկզբնավորումը, դրսևորումները և աստիճանական զարգացումները տեղի էին ունենում պայքարի երեք բնեռներում՝ **ա.** *սոցիալ-հասարակական և հումանիտար-մեկենասական* (հաս. կազմակերպությունները, դերն ու նշանակությունը), **բ.** *կրթադաստիարակչական և գրական-մշակութաբանական* (սոցիումի կրթությունն ու դաստ-ը, գրական գործընթացները), **գ.** *ազգային-ազատագրական և քաղաքական* (հայդուկային շարժումը): Վերոնշյալ երեք դեպքերում էլ 19-րդ դարի երկրորդ կեսին կին-տղամարդ իրավահավասարության ձեռքբերման և ազատագրության համատեքստում ուշագրավ է և կարևորվում է հայ մտավորական կանանց դերակատարությունը:

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЖЕНСКОЙ ЭМАНСИПАЦИИ В ЭССЕ ЭЛПИС КЕСАРАЦЯН «ПРЕИМУЩЕСТВА КОМПАНИИ»

Амбарцумян Н. В.

Данное исследование посвящено интерпретации «женских проблем», представленных в западноармянской литературе второй половины 19 века, и, в частности, анализу эссе «Преимущества компании» (1862), которое было опубликовано в первом в мире «о женщинах и для женщин» армяноязычном журнале «Китар» с девизом «Приглашение армянским барышням». Автор эссе - западноармянская писательница Элпис Кесарацян, которая основала и издавала этот журнал в Константинополе с 1861 до 1863 года. Цель данного исследования - рассмотреть историческую и социально-культурную трансформацию женской субъективности, проблемы ее образования, воспитания, коммуникации, а также важность ее роли в процессе формирования и развития национально-благотворительных организаций. Для достижения поставленной цели нами были применены *феноменологический* и *сравнительно-исторический* методы. Всестороннее изучение эссе Элпис Кесарацян позволяет обосновать идею о том, что ее сверхцелью является усовершенствование социума, а также проблемы его исторического и

теоретического развития, роль женщины в этих точках пересечения, которые до сих пор не исследованы в достаточной мере.

Ключевые слова: Элпис Кесаратян, организация, эмансипация, равноправие, Константинополь, социум, гимназия, конституция.

THE BASIC PROBLEM OF WOMAN'S EMANCIPATION IN THE ESSAY “BENEFITS OF COMPANY” BY ELPIS KESARATSYAN

Hambardzumyan N. V.

The present research deals with the interpretation of women's issues in the 19th century Western Armenian literature and aims to investigate Armenian female author Elpis Kesaratsyan's essay “Benefitts of Company” (1862) published in the first Armenian language magazine “About and for Women” “The Guitar” with the slogan “An Invitation for Armenian Maidens”, established and edited by Kesaratsyan in 1861-1863 in Constantinople. The aim of the research is to consider a) the historical and socio-cultural transformations of a woman's subjectivity, the issues of her education, upbringing, silence, entrepreneurship, and communication (right of speech), b) the historical-socio-cultural transformations of female subjectivity, the issues of her education, upbringing, communication, the role of women in the field of formation and development of national-charitable companies. In order to carry out the study, we used the *phenomenological* and *historical-comparative* methods. A comprehensive study of Kesaratsyan's essays include the idea that the ultimate goal of her is to improve society in general, as well as the historical and theoretical issues of its development, and the role of women in those burdens, which have not yet been thoroughly examined.

Keywords: Elpis Kesaratsyan, company, emancipation, equality, Constantinople, society, college, constitution.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ազգային Սահմանադրութիւն Հայոց (Նիզամնամէի Միլլէթի Էրմէնիան), Կ. Պօլիս-Սթանպօլ: Ի տպ. Յ. Միւհէնտիսէան (Ի Հայրապետութեան Տ. Տ. Մատթէոսի Ա. կաթողիկոսի ամենայն հայոց, Ի Տեղապահութեան պատրիարքական արժողոյ Կոստանդնուպօլսոյ Տ. Ստեփաննոսի Արքեպիսկոպոսի Նիկոմեդիոյ): 1863: 54 էջ:

2. Կեսարացեան Է. «Ընկերութեան օգտակարութիւնը»: «Կիթառ»://
Հանդէս ամսօրեայ: 1862: Թիւ 1: Էջ 4-7:
3. Կեսարացեան Է. «Ընկերութեան օգտակարութիւնը»: «Կիթառ»://
Հանդէս Ամսօրեայ: 1862: Թիւ 2: Էջ 14-16:
4. Պողոսեան Հ. Ե. Վ. Մխիթ. Ուխտէն: Պատմութիւն հայ մշակութային
ընկերութիւններու: Հտ. Ա: Վիեննա: Մխիթարեան տպ.: 1957: 784 էջ:
5. Պողոսեան Հ. Ե. Վ. Մխիթ. Ուխտէն: Պատմութիւն հայ մշակութային
ընկերութիւններու: Հտ. Բ: Վիեննա: Մխիթարեան տպ.: 1963: 464 էջ:
6. Պողոսեան Հ. Ե. Վ. Մխիթ. Ուխտէն: Պատմութիւն հայ մշակութային
ընկերութիւններու: Հտ. Գ: Վիեննա: Մխիթարեան տպ.: 1969: 204 էջ:
7. Խառատյան Ա. Ա. Արևմտահայ պարբերական մամուլը և
գրաքննությունը Օսմանյան Թուրքիայում (1857-1908): ՀԽՍՀ ԳԱ.
Պատմ. ին-տ: Ե.: ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ.: 1989: 380 էջ:
8. «Մասիս»: Կ. Պոլիս: 1864: Թիւ 636:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Համբարձումյան Ն. Վ. - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտ, ավագ գիտաշխատող
Էլ. փոստ՝ nairahambardzumyan@yahoo.com

Տրվել է խմբագրություն՝ 16.09.2021
Գրախոսվել է՝ 15.12.2021